

MÕNDA KUNDA TSEMENDI- TEHASE ALGAJAST

Esimene Kunda tsemendivabrik asutati 1870. aastal. Kuna vabriku asutamise, tema esialgse töökäigu ning tööliste elu- ja töötingimuste kohta mingeid kirjalikke ega dokumentaalseid andmeid säilinud ei ole, tuleb tolleaegsetest sündmustest ja töökäigust rääkida vanade tööliste mälestuste põhjal.

Vabriku omanik ja asutaja oli tolleaegne Kunda mõisa parun. Esimesi tsemendipõletamise ahjusid nimetati pudelahjudeks, milliste varemud on säilinud osalt veel praegugi jõe lähedal kaldas.

Tsementi põletati pudelahjudes käsitsi tehtud ja suvel kuivatatud saviplonnidest, mida veeti teisel pool Hiimäge asuvast saviaugust kohale hoburaudteel. Ahjud laeti pealt täis — kord saviplonne, kord koksi — ja süüdati alt puudega põlema.

Teatud aja põletamise järel ahjust väljavõetud tsemendipangad jahutati ja tehti siis purustajas, «hundis», peeneks, pärast seda aga jahvatati nagu vilja veskikivide

vahel peeneks tsemendiks. Selliseid tsemendijahvatuskive olnud veskist tervelt 9 paari. Need pani liikuma veeturbiin ühes aurumasinaga. Edasi läks jahvatatud tsement pakkimisruumi (nn. siilo), kus ta käsitsi kühlvitega puutünnidesse pandi ja veeti hoburaudteel sadamasse, hobustega Rakverre, Peterburi või isegi kaugemale. Laiarööpmelist raudteed siis ei olnud, see ehitati Kundasse aastaid hiljem.

Olgu selle algelise tsemendijahvatuseviisi kohta veel niipalju öeldud, et isegi 1912. a. jahvatati nende kividega tsementi, kuigi siis töötasid uues, teises vabrikus juba kuulidega toruveskid. Ühes tehniliselt täiuslikumate tsemendipõletusahjudega, mida nimetati «patentideks», tulid ka teraskuulidega toruveskid. Üks esimesi selliseid toruveskeid seati üles kontori taha

aeda, kus ta veel praegugi seisab. Sellise tsemendipõletusviisi juures tarvitati väga palju inimtööjõudu, sest peamine tööprotsess toimus käsitsi. Töötingimused olid väga rasked. Palka maksti ainult elu seeshoidmiseks. Töölised pidid elama ja töötama otsekui sunnitöölised. Iga vähemagi vastuhakkamise või endale õiguse nõudmise eest karistati kohe valjult. Kunda tööliste seas oli siiski üks vastuhakkamine sel ajal, kui tegutsesid veel haagikohtud ja inimestele anti ihunuhtlust.

Mõisnik-vabrikuomanik hankis siis oma vabrikusse töölisi ka teistest ümbruskonna mõisatest; neid saadeti sealt sundkorras vajaliku hulgal. Kuid töö vabrikus oli väga kurnav ja raske, nii käsitsi savisõtkumisel kui ka tuliste tsemendipankade kärutamisel ahjude tüh-

jendamise ajal. Iga eksituse või ülemusele mittemeeldimise korral saadeti tööline Rakverre haagikohtu ette, kus süüdlasele anti peksupingil nahatäis. Oigust ei olnud töölisel ja talupojal seesuguselt kohtult kunagi loota.

Üks töökonfliktidest oli kujunenud siiski päris ägedaks. Püsisid vihmased ilmad. Mehed olid savi sõtkudes läbimärjad ja savised. Jätudki siis töö seisma ja öeldud: «Meie enam niisuguses olukorras siin töötada ei või. Jätame, mehed, töö seisma ja läheme end ja oma märgi riidekaltse kuivatama.» Meistri keelust hoolimata mindudki vihma käest hoone varju. Sellest tööliste vastuhakkamisest teatati mõisa parunile kui «suurest mäsust». Seesugune ennekuulmatu asi vihastanud parunihärrat-vabrikuomanikku hirmsasti. Ta saatnud kohe kõik Kunda mõisa moonakad kahehobuse plaanvankritega sõnakuulmatuid töölisi kinni võtma, et viia nad kõik Rakvere haagikohtu kätte.

(Järgneb)

A. TIMM